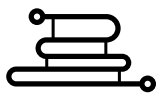

Biblioteka
INCUS

TIM press

Biblioteka INCUS

O glupanima, idiotima i glupim idiotima

Zašto je važno kritički promišljati

Lars Fr. H. Svendsen

Naslov izvornika

Dumhet, idioti og dumme idioter

Hvordan du bør tenke selv og sammen med andre

© **Lars Fr. H. Svendsen**

Prvi objavio Kagge Forlag AS, 2024

Hrvatsko izdanje objavljeno je u dogovoru s Oslo Literary Agency

© za hrvatsko izdanje:

TIM press d.o.o., Zagreb

tim.press@tim-press.hr

www.tim-press.hr

Sva prava pridržana.

ISBN 978-953-369-054-4

Objavljivanje ove knjige finansijski je potpomogla
NORLA, Norwegian Literature Abroad

Lars Fr. H. Svendsen

O glupanima, idiotima i glupim idiotima

Zašto je važno kritički promišljati

S norveškoga preveo

Mišo Grundler

Zagreb, 2025.

SADRŽAJ

Uvod	7
I. Široka paleta gluposti	13
II. Glupost – stanje praznoglavosti	23
III. Idiotizam – loše razmišljanje	39
IV. Glupi idiotizam – spoj nepromišljenosti i lošeg razmišljanja	55
V. Jesu li konzervativci glupi, a radikali idioti?	79
VI. Je li glupost naša budućnost?	85
Dodatak: Idiotizam filozofije	89
Zahvale	99
Bilješke	101
Literatura	111
Kazalo imena	119
O autoru	121

*Kad ste mrtvi, ne znate da ste mrtvi.
Samo je drugima bolno i teško.
Isto je i kad ste glupi.*

Ricky Gervais

UVOD

Ja sam glup. I vi ste glupi. K tomu sam i idiot. Kao i vi. Povremeno smo čak glupi idioti. Moja glupost i idiotizam ne tiču vas se koliko vaši vlastiti. Idiot s najvažnijom ulogom u vašem životu onaj je koji vas svako jutro gleda iz ogledala. Ovim esejom želim vas potaknuti da se osvrnete i na vlastitu glupost umjesto da je samo primjećujete kod drugih, premda je i tu ima u izobilju.

Izraze „glup“ i „idiot“ najčešće upotrebljavamo za druge ljude, iako tu i tamo znamo ocijeniti mlađu verziju sebe kao potpunog idiota. Katkada do te samospoznaje dođemo brzo, često nam treba dugo vremena, a u pravilu do toga ne dođemo nikad. Ovo je svojevrsni priručnik za samopomoć uz poneke – doduše vrlo općenite – savjete kako da ne postanete preveliki glupani ili idioti.

Poticaj za pisanje ove filozofije gluposti dobio sam promatrajući ponašanje mnogih ljudi na društvenim mrežama. Mnogo je lošeg razmišljanja i s time povezanog ponašanja u optjecaju. Idioti imaju tendenciju isticati se pa je lako precijeniti opseg gluposti i idiotizma. Bilo kako bilo, materijala ima napretek.

Ljudska glupost ima malo granica, ako ih uopće ima. Britanski pisac Terry Pratchett (1948. – 2015.) ističe: „Kad biste u nekakvoj spilji postavili znak na kojem piše *Prekidač za smak svijeta. Ne diraj.*, boja se ne bi niti stigla osušiti, a neki bi idiot već pritisnuo taj prekidač.“¹ Većinom

nismo toliki idioti, ali *neki* ipak jesu. Svi mi znamo biti strašno glupi, no kod nekih je ljudi ta karakteristika toliko izražena da ih definira iznad svega.

Svi smo glupi jer je glupost neraskidivo povezana s našom sposobnošću razmišljanja. „Glupost“, kako je ja shvaćam u ovom eseju, jest nedostatna upotreba sposobnosti razmišljanja, dok je „idiotizam“ znak loše upotrebe te sposobnosti. Izrazi „glupost“ i „idiotizam“ povezani su s *manama* zbog kojih vas se može s pravom kritizirati, a ne s nedostacima nastalim zbog okolnosti izvan vaše kontrole. Ja se obraćam ljudima s „normalnom“ ili višom razinom funkcionalnosti. Dakako, često se možemo zapitati jesu li ljudi koji ostavljaju komentare na internetu na „normalnoj“ razini kognitivne funkcionalnosti, a problematično je i odrediti što je unutar granica te „normalnosti“, a što izvan njih, no u tu se raspravu sada neću upuštati.

S druge strane, bavit ću se visokointeligentnim ljudima, koji se svejedno mogu kvalificirati kao glupi i idioti. Čak i ako ste sposobni izvoditi matematičke bravure ili ste vodeći stručnjak za razvoj novog lijeka protiv raka, svejedno u mnogim drugim područjima možete biti glupi kao noć ili potpuni idioti. Štoviše, bit ćete skloniji tome jer zbog sposobnosti u jednom području stječete neutemeljeno uvjerenje da briljirate u svim drugim područjima. Upoznao sam priličan broj ljudi koji se diče visokim kvocijentom inteligencije. Zajednička je crta tih ljudi da ne ostavljaju dojam pretjerane pameti. Često su to ljudi koji nisu postigli ništa značajno. Dakako da ima ljudi koji imaju visok IQ, pametni su i uspješni, no ti se ljudi bave mnogo važnijim stvarima od vlastitog IQ-a.

Svi radimo idiotarije. Nisam jedini koji se zapitao zašto nisam dvaput provjerio jesam li skinuo osiguranje prije nego što sam presjekao kabel za napajanje. U

takvim slučajevima svijet vam smjesta daje povratnu informaciju da to baš nije bilo pametno. U pravilu sve prođe razmjerno dobro i istu pogrešku ne ponovite, bar ne tako skoro. No ne prođe uvijek sve dobro, a takozvana „Darwinova nagrada“ zabavlja druge čak i kad se, ma koliko to bilo tragično, dodjeljuje ljudima koji su dali svoj mali obol evoluciji i uklonili se iz genetskog bazena tako što su poginuli ili ostali sterilni na spektakularno glup ili idiotski način. Među favoritima za tu nagradu jedan je kanadski odvjetnik koji je želio dokazati kako je određeni tip prozorskog stakla nemoguće razbiti pa se zaletio svom snagom u prozor na 25. katu. Staklo se nije razbilo, no taj odvjetnik nije provjerio može li okvir koji drži prozorsko staklo izdržati težinu njegova tijela – ispostavilo se da ne može pa je zalijetanjem izbio staklo iz okvira. Nije iznenađenje da su muškarci dobitnici te neslavne nagrade u 90 % slučajeva.

Povratna informacija od svijeta može doći i u obliku rezultata nekog ispita. Kad ocjenjujete odgovore na ispitima, nerijetko naiđete na odgovore studenata koji nisu upoznati s materijom, a svejedno pokušavaju riješiti ispit najbolje što znaju. Tako je, recimo, jedan student koji je trebao objasniti razliku između nasumične istinite generalizacije – na primjer, da svi studenti u posljednjoj klupi nose bijele majice – i fizikalnog zakona, odgovorio da je razlika u tome što „fizikalne zakone u Norveškoj donosi kralj“. Kad ocjenjujete takav ispit, malo se nasmijete, počete se po glavi i pokušate shvatiti na koji je način taj student razmišljao, a potom se nasmijete još više kad shvatite što se zbivalo u toj glavi: u tom slučaju taj student nije razlikovao fizikalne zakone od zakonskih akata.

Ovaj esej malen je doprinos filozofskoj disciplini koja se naziva epistemologija vrline. Riječ „epistemologija“

složenica je sastavljena od grčkih riječi *episteme* (spoznaja, znanje, uvid) i *logos* (razum, nauk). Drugim riječima, nauk o spoznaji. A „vrlina“ je pak prijevod grčkog pojma *arete*, koji označava izvrsnost. Etika vrline je stoga nauk o izvrsnosti čovjeka kao djelatnog bića. Epistemologija vrline je, u skladu s time, nauk o izvrsnosti spoznajnog bića. Ovaj esej opisuje neke razloge kako i zašto doživljavate neuspjehe kao spoznajno biće. Svojstva poput bahatosti, uskogrudnosti, tvrdoglavosti, neprijemčivosti za argumente, nedostatka volje i sposobnosti za priznavanje pogrešaka, površnosti i nemarnosti pridonose tome da neka osoba teže dolazi do razumnih shvaćanja. Ako želite biti barem umjereno razboriti, ta svojstva u sebi trebate aktivno prepoznavati i suzbijati.

Immanuel Kant (1724. – 1804.) razlikuje „slabosti“ i „bolesti“ duha i smatra da između njih postoji kategorička razlika.² Ja bih rekao da je riječ o prijelaznom stanju: kada „slabosti“ duha postanu dovoljno radikalne, možemo ih nazivati bolestima. Kad se, primjerice, upustite u raspravu s ljudima sklonim teorijama zavjere, često je nejasno s koje se strane te granice oni nalaze, a u nekim je slučajevima neizbježno zaključiti: to nije ni glupost ni idiotizam nego jednostavno luđaštvo jer ti ljudi izlaze iz svih razumnih standarda ljudske racionalnosti. Idiotizam je po mojem mišljenju poput muholovke. Previše sam sati života potrošio na *web*-stranicama posvećenim apsurdnim teorijama zavjere o svemu i svačemu ili pak krajnje suludim savjetima za alternativno liječenje. Nisam zbog toga postao ništa pametniji, ali me je nedvojbeno dobro zabavilo.

Netko bi sada mogao reći da one koji imaju drukčije mišljenje od mene etiketiram kao glupe, što bi bilo glupo od mene jer bih time argumentirao *ad hominem* i napao

osobu umjesto njezina mišljenja. U ovom kontekstu nije toliko važno kakvo je vaše mišljenje nego kako ste do takva mišljenja došli. Niste glupi zato što ste pogriješili. *Način* na koji griješite određuje koliko ste glupi. Štoviše, možete imati posve točno mišljenje, a svejedno biti glupi ako imate glup pristup. To je kao da vozite pijani: možete vi sretno stići kući i ne prouzročiti nikakvu štetu, no svejedno ste idiot koji je vozio pijan. Jeste li glupi ili niste ne određuje se na temelju toga jesu li vaša mišljenja točna ili netočna nego na temelju toga kako ste do tih mišljenja došli.

Glupost i idiotizam nesvjesni su sebe – slijepi su za vlastitu glupost i idiotizam. Međutim, mogućnost samouvida uvijek postoji jer nismo ograničeni na samo jednu misao, a vlastitu glupost i idiotizam možemo prepoznati ako smo svjesni činjenice da se u nama krije i jedno i drugo. No mnogo je lakše biti svjestan tuđe gluposti i idiotizma nego vlastitih. Kao što se posve točno ističe u Propovijedi na gori: „Što gledaš trun u oku brata svojega, a brvna u oku svome ne opažaš? Ili kako možeš reći bratu svomu: ‘De da ti izvadim trun iz oka, a eto brvna u oku tvom? Licemjere, izvadi najprije brvno iz oka svoga pa ćeš onda dobro vidjeti izvaditi trun iz oka bratova!’“³

Filozofija se u svojem temelju bavi autorefleksijom, ispitivanjem vlastitih misaonih navika i načina shvaćanja. Do takve samospoznaje morate doći sami, drugi vam u tomu ne mogu pomoći. Ovakva knjiga može vam, u najboljem slučaju, pomoći da postanete svjesni vlastite sklonosti ka gluposti, idiotizmu i glupom idiotizmu te vam pokazati aspekte toga kako i zašto ispadate glupi. Dalje je na vama da nešto poduzmete u vezi s tim, ali budite svjesni da je to Sizifov posao – nikada nećete doći do cilja.

upravo ta komentatorica u svom članku počinila elementarnu logičku pogrešku, što bi je, prema njezinoj vlastitoj premisi, trebalo isključiti iz javne rasprave.⁶⁴ Ako od drugih zahtijeva da ovladaju formalnom logikom prije sudjelovanja u javnoj raspravi, isto pravilo treba vrijediti i za nju. Ja se s takvim zaključkom ne bih složio jer je ta komentatorica dala važan doprinos javnoj raspravi, neovisno o tome slažem li se njezinim pojedinim stavovima ili ne. Zahtijevati ovladavanje formalnom logikom naprosto je pogrešno.⁶⁵ Kad nas racionalnost izda, kad ljudi usvoje glupa ili idiotska uvjerenja, osnovni problem najčešće nije nedostatak formalne logike. Kada bi najveći idioti s društvenih mreža, koji divljaju sa skepsom prema cjepivima, strahom od 5G-tehnologije, izbornom prijevarom na predsjedničkim izborima u Americi i antisemitizmom, iznenada savršeno ovladali formalnom logikom, teško da bi samo na temelju toga postali neiscrpan izvor realnog uvida.

Možete ovladati svim pravilima logike, ali nećete na temelju toga steći sposobnost samokritike, znati prosuđivati pouzdane izvore niti mudro rasuđivati. Logika ima svoju svrhu. Ako počinite jasne logičke pogreške, vaš se argument izjalovi, iako vam se uvijek može posrećiti da završite s točnim zaključkom na temelju argumenta koji uopće nije logičan. Stvar je takva da logika ne pomaže nužno u vašem nastojanju da steknete znanje jer znanje ovisi o mnogo više toga od puke logike. Možete se osramotiti na mnogo drugih načina osim logičkih pogrešaka. Kvaliteta vašeg argumenta ne može biti bolja od kvalitete premise na kojoj ga temeljite. Logički *valjan* argument jest *istinosan*, što znači da na istinitim premisama nužno dolazite do istinitog zaključka. Argument je *održiv* ako i samo ako je logički valjan, a premise su istinite. Ako su premise idiotske, takav će biti i argument.

SKLONOST POTVRDI

Potreban vam je tuđi *input* radi suzbijanja, među ostalim, vlastite pristranosti. Svi imamo sklonost potvrđi i ona nas gotovo uvijek vodi na stranputicu, no ta je osobina kod nekih pojedinaca naglašeno izražena, pogotovo kod teoretičara zavjere. Ljudi koje nazivaju „teoretičarima zavjere“ lako se uvrijeđe na taj naziv. Engleski naziv za sklonost potvrđi je *confirmation bias*, a drugi naziv za teoretičara zavjere mogao bi biti „potvrđijaš“ jer od sebe pravi lakrdijaša zbog nedostatka rasuđivanja prilikom procjene dokaza.

Fenomen sklonosti potvrđi, te pristranosti, dobro je poznat u filozofiji i još je Francis Bacon (1561. – 1626.) pisao da je „ljudskom razumu ipak svojstvena i trajna zabluda da se više potiče i pokreće afirmativnim nego negativnim“.⁶⁶ Nastavlja, kao svojevrsnu najavu znanstvene teorije Karla Poppera (1902. – 1994.), da je upravo kontradikcija vašemu mišljenju najbolji temelj za procjenu njegove održivosti. Jedna poznata norveška autorica izjavila je u jednom intervjuu da „ako ne pronađete što više potvrda svojih tvrdnji prije nego što nešto objavite“, gotovo je sigurno da ćete dobiti pristranu predodžbu.⁶⁷ Ako imamo neku hipotezu, dakako da tražimo potvrde, ali ako tražimo *samo* potvrde, a ne tražimo jednako revno ono što tu hipotezu pobija, praktički smo osuđeni previdjeti ključne nalaze koji bi naše istraživanje usmjerili u drukčijem, ispravnijem smjeru.

Ako se sklonost potvrđi ne kontrolira, lako ćete postati žrtvom manipulacije. Kada, primjerice, ruski dezinformatori vode kampanje po društvenim mrežama, velik je rizik da ne ispadnete samo idiot nego i *koristan* idiot ako napisano prihvatite zdravo za gotovo samo zato što

se to poklapa s vašim uvjerenjima, umjesto da kritički procijenite izvor informacija. Algoritmi društvenih mreža podešeni su tako da vam prikazuju više onoga što vam se „svida“, a manje onoga što vam se „ne sviđa“ pa stoga vaša sklonost potvrdi dobiva vjetar u leđa. Dakako da ćete na društvenim mrežama naići na mnogo onih koji se suprotstavljaju vašim uvjerenjima, ali dobit ćete disproporcionalno mnogo potvrda.

Dobiti potvrdu svojih uvjerenja nikad nije bilo lakše. Ako, recimo, želite istražiti uzrokuju li kiseli krastavci meningitis, nedvojbeno ćete otkriti cijeli niz ljudi koji su završili u bolnici s meningitisom nedugo nakon što su jeli kisele krastavce. Ako na isti način razmišljate kao npr. revan antivakser, uzet ćete u obzir samo te slučajeve, a zanemariti sve one slučajeve kad su ljudi jeli krastavce i nisu dobili meningitis ili su dobili meningitis iako nisu jeli krastavce. Niste prijemčivi ni za što osim potvrda. Što je veći broj potvrda, to ćete biti sigurniji u svoje uvjerenje i lako doći do zaključka: „Očito postoji poveznica!“ No to zapravo ne dokazuje ama baš ništa.

Sklonost potvrdi često ide ruku pod ruku s drugim pogreškama, kao što je brkanje korelacije i kauzalnosti. Pronalazimo niz korelacija između različitih fenomena, tj. da povećanje ili smanjenje jednoga prati povećanje ili smanjenje drugoga. Ljudi često bez razmišljanja prihvaćaju korelaciju za kauzalnost, tj. tumače istodobnu pojavu tih fenomena kao dokaz da jedan prouzrokuje drugi. Tu valja biti jako oprezan. Postoji, primjerice, visoka korelacija između toga koliko se sira jede u Sjedinjenim Državama i koliko Amerikanaca umre od gušenja posteljinom. Svejedno, moralo bi biti sasvim jasno da to što ljudi jedu sir ne može biti uzrok toga što se neki zapetljaju u posteljini u i uguše. Zacijelo ćete pronaći visoku korelaciju između

BILJEŠKE

- 1 Terry Pratchett, *Thief of Time*, Harper Torch, New York, 2002., str. 82.
- 2 Immanuel Kant, *Hva er mennesket?* (Što je čovjek?), prev. Ø. Skar, Pax, Oslo, 2002., § 45, str. 97.
- 3 Mt 7:3; usp. Lk 6:41.
- 4 Umberto Eco, *Foucaultovo njihalo*, prev. L. Paić, Izvori, Zagreb, 2003., str. 70–74.
- 5 Carlo M. Cipolla, *Temeljni zakoni ljudske gluposti*, prev. E. Agotić, Sandorf, Zagreb, 2022., str. 83.
- 6 Ibid. str. 63.
- 7 Michel de Montaigne, „O običajima i o tome kako ne valja olako mijenjati prihvaćeni zakon“, u *Eseji. Knjiga prva*, prev. Vojmir Vinja, Disput, Zagreb, 2017., str. 162.
- 8 Mats Alvesson i André Spicer, „A Stupidity-Based Theory of Organizations“, *Journal of Management Studies*, 7/2012.
- 9 John Stuart Mill, *O slobodi*, prev. T. Orlandini, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2020., str. 71.
- 10 Ibid., str. 81.
- 11 Erazmo Roterdamski, *Pohvala ludosti*, prev. Z. Milanović, Cid-Nova, Zagreb, 1999.
- 12 Immanuel Kant, *Kritika čistoga uma*, prev. V. Sonnenfeld, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984., bilješka 134, str. 550.
- 13 Ibid. str. 104.
- 14 Ibid. bilješka 134, str. 550.
- 15 Gustave Flaubert, *Bouvard i Pécuchet / Rječnik uvriježenih ideja*, prev. B. Brlečić, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.
- 16 Ibid.
- 17 Gustave Flaubert, Pismo Louisu Bouilhetu 4. rujna 1850., u „Eleven Letters“, prev. Geoffrey Wall, *The Cambridge Quarterly*, 3/1996, str. 224.
- 18 Robert Musil, *Čovjek bez osobina*, sv. 1, prev. A. Jelčić, Fraktura, Zagreb, 2008., pog. 16., str. 71–74.

- 19 Ibid., pog. 48.
- 20 Ibid., str. 240.
- 21 Robert Musil: *O gluposti*, prev. A. Jelčić, Sandorf, Zagreb, 2024., str. 48.
- 22 Ibid., str. 59.
- 23 Ibid., str. 61.
- 24 Platon, *Obrana Sokratova*, prev. L. Boršić, prir. D. Savić, Demetra, Zagreb, 2000., 38a.
- 25 Kazuo Ishiguro, *The Remains of the Day*, Faber & Faber, London, 1990., str. 243.
- 26 Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi*, „Odgovor na pitanje: Što je prosvjetiteljstvo?“, *Politička kultura*, Biblioteka Minerva, prev. i ur. Z. Posavec, Zagreb, 2000., str. 35.
- 27 Aristotel, *Metafizika*, Prvo kolo, druga knjiga, prev. T. Ladan, Signum, Zagreb, 2001., 980a.
- 28 Immanuel Kant, *Vorlesungen über Logik*, i *Kants gesammelte Schriften*, svez. XXIV.2, Preußischen Akademie der Wissenschaften (red.), De Gruyter, Berlin/New York, 1902ff, str. 817; usp. str. 713.
- 29 Saul Bellow, *Herzog*, prev. Ž. Bujas, Globus, Zagreb, 2004., str. 155.
- 30 Harry G. Frankfurt, *Kenjaža: teorijski pristup*, prev. L. Hölbling Matković, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 57.
- 31 Studije neznanja postale su posebna disciplina. Za zabavan prikaz svjetske povijesti neznanja, pogledajte Peter Burke, *Ignorance. A Global History*, Yale University Press, New Haven/London, 2023. Za sustavniji pregled područja, pogledajte Matthias Gross, Linsey MvGoey (red.), *The Routledge Handbook of Ignorance Studies*, 2. rev. izd., Routledge, New York/London, 2022.
- 32 Bertrand Russell, *Povijest zapadne filozofije*, prev. D. Parenta, Zagrebačka naklada/Ibis grafika, Zagreb, 2010., str. 623.
- 33 Hannah Arendt, *Eichmann u Jeruzalemu: Izvještaj o banalnosti zla*, prev. M. Paić-Jurinić, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2020., str. 263.; Hannah Arendt i Joachim Fest, *Eichmann war von empörender Dummheit. Gespräche und Briefe*, Piper, München, 2011.
- 34 Jochen von Lang i Claus Sibyll (ur.), *Eichmann Interrogated: Transcripts from the Archives of the Israeli Police*, Da Capo Press, New York, 1999., str. 150, 157.
- 35 Arendt, *Eichmann u Jeruzalemu*, str. 52.; Hannah Arendt, *Life of the Mind: Thinking*, Harcourt Brace & Company, San Diego/New York/London, 1977., str. 4.
- 36 Treba napomenuti da Arendt ima suviše jednodimenzionalnu sliku Eichmanna jer on u stvarnosti nije bio samo „nepromišljen“

- već i predan ideolog i karijerist. Nadalje, Arendt uzima zdravo za gotovo da je Eichmann iskren kad govori o svojim djelima i razlozima, što nipošto nije neproblematično. Meni nije cilj u ovom kontekstu detaljno analizirati Eichmanana nego istaknuti da on, kako ga Arendt prikazuje, predstavlja paradigmatku glupost.
- 37 Arendt, *Life of the Mind: Thinking*, str. 13.
- 38 Arthur Schopenhauer, „Om det gode og det slette“ (O dobru i zlu), u *Parerga i paralipomena*, prev. Sverre Dahl, Pax, Oslo, 1997., § 291, str. 94.
- 39 Platon, *Fedar*, prev. F. Petračić, Naklada Jurčić, Zagreb, 1997., str. 62.
- 40 Postoje vrlo zanimljiva tumačenja te knjige, npr. Peter Trawny, *Hitler, filosofien og hatet. Kommentarer til den identitetspolitiske diskursen* (Hitler, filozofija i mržnja. Komentari na identitetsko-politički diskurs), prev. Eivind Lilleskjæret, Existenz forlag, Oslo, 2022. Ali većina ljudi ima pametnijeg posla od dubinskog proučavanja *Mein Kampfa* radi stjecanja uvida.
- 41 Adolf Hitler, *Mein Kampf. Eine kritische Edition*, svez. 1, Berlin/München: Institut für Zeitgeschichte 2016., str. 165.
- 42 Ibid. str. 167.
- 43 Ibid. str. 169.
- 44 Kant, *Kritika čistoga uma*, str. 6.
- 45 Walter Isaacson, *Steve Jobs*, Simon & Schuster, New York, 2011., pog. 35.
- 46 Kant, *Što je čovjek?*, § 43, str. 96.
- 47 Immanuel Kant, *Kritika rasudne snage*, prev. V. Sonnenfeld, Kultura, Zagreb, 1957., § 40, str. 133. Citat se nastavlja ovako: „Prva je maksima uma, koji nikada nije *pasivan*. [...] Što se tiče druge maksime načina mišljenja, to smo mi inače navikli da nazivamo ograničenim (*borniran*, suprotnost od *proširen*) onoga čiji talenti ne dostaju za veliku upotrebu (napose intenzivnu). No ovdje nije govor o moći spoznavanja, nego o *načinu mišljenja*, da se od nje napravi svrsishodna upotreba, koja ipak, kako god bio malen i opseg i stupanj, do kojega seže prirodni dar čovjeka, pokazuje čovjeka *proširena načina mišljenja*, ako može da se ne osvrće na subjektivne privatne uvjete suda, kojima su mnogi drugi kao sputani, pa ako s *općega stajališta* (koje on može odrediti samo time što se postavlja na stajalište drugih) reflektira o svome vlastitom sudu. Treću maksimu, naime maksimu *konzekventnoga načina mišljenja*, najteže je postići, pa si može postići samo vezom obiju prvih i nakon njenoga češćeg izvršavanja, koje je postalo okretnošću. Može se reći: prva od onih maksima jest maksima razuma, druga rasudne snage, a treća uma.“